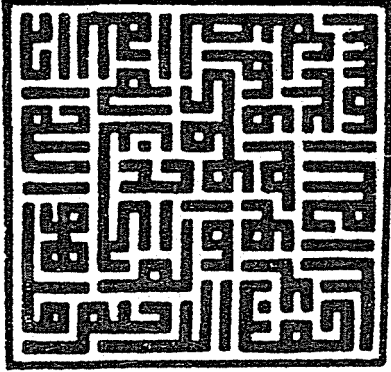

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

11. Sayı

ŞİİRLE İSTİŞHAD VE İSTİŞHAD AÇISINDAN MEDARİK

Dr. Ali EROĞLU

A- ŞİİRLE İSTİŞHAD

a) İstîşhâd'ın Lugat ve İstilah Manası

İstîşhâd, "istif'âl" vezninde masdardır. Lugatta, Şehid olmak, birinin şahit olmasını istemek¹, bir şeyi delil olarak ileri sürmek² anlamlarına gelmektedir.

Bunun istilahlarla ilgili bir tarifine rastlayamadık. Ancak Âyetle istîşhâd, hadislerle istîşhâd, şiirle istîşhâd gibi kullanılan terimlerden hareket ederek genel bir tarifini yapabiliriz. Buna göre, Arap dilinde istîşhâd, herhangi bir konuyu, dildeki müşkil sözcükleri, gramerle ilgili bir meseleyi, edebî bir sanatı açıklamak veya ıspatlamak üzere, bir âyeti veya bir hadisi, ya da şiirleri delil olarak getirmektir.

b) Şiirle İstîşhâd'ın Önemi :

İstîşhâd konusunu, özellikle şiirle istîşhâdın, Kur'an tefsirinin önemli meselelerinden birisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur'an'a şiirle istîşhâd tartışma konusu olmuştur. Bir kısım alimler bunu kabul ederken, diğer bir kısmı bunu reddetmiştir.

Nitekim, Ebû Bekr İbnu'l-Enbârî (328/939)'ye göre, sahabe ve tabîilerin, Kur'an'ın garib ve müşkilini izah etmek için şiirden şahid getirdikleri tesbit edilmiştir. Fakat Arap gramerinden habersiz bazı kimseler, şiirle istîşhâd edildiği takdirde, şiirin Kur'an'a bir asıl yapılmış olacağını; ayrıca Kur'an ve sünnette kötülünen bir şeyi şahit getirmenin doğru olmayacağını iddia ederek, Kur'an tefsirinde şiirle

¹ Lisanu'l-Arab, Ş.h.d. Mad. III, 240-241; Asım Efendi, Kamus -i Okyanüs Tercemesi, Ş.h.d. Mad. İstanbul, 1305, I, 1181.

² el-Mu'cemu'l-Vasit, Ş.h.d. Mad.; Şemseddin Sâmî, Kamûs-i Turkî, I, 100, Ist., 1317.

İstîshâdı kabul etmezler. Halbuki bu, şiiri Kur'an'a asıl yapmak değildir. Kur'an'daki bazı garip sözcüklerin şiirle açıklanması demektir. Çünkü Kur'an Arapça'dır³. " Hakikat biz onu, manalarını anlayasınız diye Arapça bir Kur'an yaptık " ⁴.

Ayrıca İbnu Abbâs "Şiir Arab'ın divanıdır. Kur'an'dan bir kelimenin anlamını anlayamadığımız zaman, (Arab'ın divanı) na müracaat eder, bilmediğimizi oradan öğreniriz"⁵ diyerek, müşkil ve garib kelimeleri açıklamanın bir yolunun da şiire başvurmak olduğunu anlatmış oluyor. Bu sebeple, hemen hemen gelmiş geçmiş bütün müfessirler, şiirle istîshâda başvurmuşlardır. Hatta bu gelenek zamanımıza kadar gelmiştir. Zira çağdaş müfessirlerden, Musâ Kâsım Efendi (1920), Elmalılı Hamdi Yazır (M. 1942) Ahmed Mustafa el-Merâğî Bey tefsirlerinde şiirle istîshâda yer vermişlerdir. Müfessirlerin bu konuda uyguladıkları asıl metod, önce Kur'an ve sünnete başvurmaktır. Bu iki kaynaktan birşey bulamazlarsa o zaman şiire müracaat etmişlerdir. Çünkü eski şiir, Arap kültürünün en önemli unsurlarından birisidir. Arapların gelenek ve göreneklerini, sosyal yaşantılarını dillerinin orjinalliğini en iyi muhafaza eden bu şiirlerdir⁶. Bu sebeple şiirle istîshâd, onu Kur'an'dan üstün tutmak, demek değildir. Belki şiir, mücerred bir dil malzemesi olması bakımından önemlidir. Yoksa Arap dilinin korunmasında ve bu dilin ehemmiyet kazanmasında en önemli kaynağın Kur'an olduğunu, dilciler kabul etmişlerdir⁷. Ayrıca Dilciler Arab dili ve Edebiyatının gelişmesinde en büyük payın Kur'an'a ait olduğunu da belirtmişlerdir⁸. Çünkü Kur'an, Arap diline yeni yeni birçok kelime ve ıstılah kazandırmıştır. Sünnetin de bu konuda rolü büyüktür.

³ es- Suyûti, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an, I, 119.

⁴ Yusûf sûresi, âyet, 2.

⁵ el-İtkân, I, 119; Attar, Ahmed Abdulğafûr, Mukaddimetu's-Sihâh, Beyrût, 1984, s. 28.

⁶ Ude Halil Ebû Ude, et-Tatavvuri'd-Dilâli, Zerkâ, 1985, s. 48; Çetin, Nihad M., Eski Arap Şiiri, İst., 1973; s. 8-12.

⁷ Attar, Mukaddimetu's-Sihâh, s.13; ez-Zebîdî, Muhammed Murtezâ, Tâcu'l-Arûs, I, 7; er-Râfi, İcâzu'l-Kur'an, Mısır, 1969, s. 77-85; Bekkâr, Abdu'l-Kerim b. Muhammed el-Hasan, Eseru'l-Kurâât's-Seb' fi Tatavvuri't-Tefkiri'l-Luğavi ; Dimaşk, 1990, s.132.

⁸ es-Sabbâğ, İbrahim Abdu'l-Bakî, el-Belâgat ve'l-Edeb, Mısır, 1968, s.332.

Sahabilerin Hz.Peygamber'in kullandığı birçok kelimenin manalarını anlayamadıklarını itiraf etmeleri bunun açık bir delildir.

Nitekim, Arapça'nun inceliklerine vakıf olanlardan biri olarak kabul edilen Hz.Ali bile "Ey Allah'ın Resûl'u ! Hepimizin atası bir olduğu halde, senin, çoğunu anlayamadığımız bir Arapça ile konuştuğunu görüyoruz ⁹" diyerek bu gerçeği ifade etmiştir. Hatta bu gün, Kurân ve sünnetin Arap diline kazandırdığı yeni kelime ve ıstılahları inceleyen eserler kaleme alınmıştır. Dr.Toshihiko İzutsu'nun yazdığı ve Prof.Dr. Süleyman Ateş'in "Kur'ân'da Allah ve İnsan" adıyla Türkçeye terceme ettiği eserle, Üde Halil Ebû Üde'nin "et-Tatavvur'd-Dilâli beyne Lugatiş-Şîr ve Lugati'l-Kur'ân" adlı eseri, bu konuda kaleme alınan eserlerdir.

Birçok edip ve nahivci, eserlerinde koymuş oldukları bir kısım kuralları Kur'ân'a dayandırmışlardır. Buldukları kurallar, Kur'ân'da varsa veya O'na uyuyorsa onu makbul saymışlar, o konuda, Kur'ân'ı esas almışlardır. Nitekim Ebû Hilâl el-Askerî "Eğer bir sözde seci bulunmaması gerekseydi, o söz Kur'ân olurdu"¹⁰ ifadesiyle Kur'ân'ın esas olduğunu belirtmiştir. Çünkü Kur'ân, mutlak olarak en fasih kelâmdir.

c) İstîşâd edilen Şiir Nasıl Olmalıdır ?

Kur'ân Kelimelerini açıklamak için rastgele her şiirle istîşâd yapılmadığı gibi, belli bir tarihten sonra söylenen şiirler de şahid olarak kullanılmamıştır. Çünkü, istîşâd kurallarından birisi ve en önemlisi, kelâmın fasih olmasıdır. Fasih olmayan bir kelâm şahit olarak kullanılamaz¹¹. Diğer önemli bir husus da, hicri ikinci asrın

⁹ İbnü'l-Esir, Mecdu'd-Din Ebu's-Saâdât Mubarek b. Muhammed , en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, Tahkik : Tahir Ahmed ez-Zavî - Mahmûd Muhammed, Kahire, 1965, I, 4-5 ; Mukaddîmetu's-Sihâh, s. 27.

¹⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasan İbn Abdillâh İbn Sehl, Kitâbu's-Sinâteyn el-Kitâbe ve's-Şîr, Tahkik :Ali Muhammed el-Becâvi-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, Mısır, 1971, s. 266.

¹¹ Hindavî, Hasan, Menâhicu's-Sarfıyyîn ve Mezahibuhum, Dimâşk, 1989, s.167.

son çeyreğine kadar olan zaman süresinde söylenmiş olan şiirlerle istişhâd edilir. Nitekim el-Asma'i, "Şiir, İbrahim İbn Herme (6 : 176/792) ile sona ermiştir. O, şiirleri delil olarak kullanılan son şairdir" demektedir¹². Ancak, dili fasih değilse bu tarihten önce yaşasa da bir önemi yoktur. Zirâ, Beşşâr İbn Börd (167/783), İbn Harme'den önce yaşadığı halde şiirini şahid olarak kullanmamışlardır¹³. Gerçi Suyuti, Sibeveyh'in el-Kitab'ında, hicivlerinden korktuğu için, Beşşâr'ın şiirlerini istişhâd ettiğini söylemiştir¹⁴. Fakat bu doğru değildir. Çünkü el-Kitab'da Beşşâr'a ait hiçbir şiir bulunmadığı tesbit edilmiştir¹⁵.

d- Şairlerin Tabakaları

Şiir İstişhâdı açısından, şairlerin tabakalarının bilinmesi çok önemlidir. Ulema, şairleri bir kısım, tabakalara ayırmış, bir kısım tasnifler yapmıştır. Bunlar içerisinde, en yaygın kabul edilen tasnif şudur :

1- Cahiliyyün, bunlar İslâm'dan önce yaşamış olan İmru'l-Kays ve A'sâ gibi şairlerdir.

2- Muhadramün, hem Cahiliye ve hem de İslâm devrinde yaşayan Lebid ve Hassân gibi şairlerdir.

3- İslâmiyyün, Asr-ı saadette yaşayan Cerir ve Ferazdak gibi şairlerdir ki bunlara "Mutekaddimün" da denilir.

4- Muvelledün, üçüncü tabakadan sonra gelen Beşşâr İbn Börd ve Ebû Nuvâs gibi şairlerdir ki bunlara "Muhdesün" adı da verilmektedir.

İlk iki tabakanın şiirleriyle istişhâd edileceğinde ittifak vardır. Üçüncü tabaka da ise ihtilaf edilmiştir. Doğrusu, üçüncü tabakanın şiirleri ile istişhâdın caiz olmasıdır. Dördüncü tabakanın şiirleri ile

¹² el-İsfahâni, Ebu'l-Ferec, Kitabu'l-Ağâni, Beyrût, 1955, IV, 374-375; es-Suyuti, el-İktirâh fi İlmî Usûli'n-Nahv, Halep, tarihsiz, s.27.

¹³ Menâhicu's-Sârifiyyin, s. 167.

¹⁴ el-İktirâh, s. 27.

¹⁵ Menâhicu's-Sârifiyyin, s. 168..

istishâd calz görülmemiştir¹⁶.

e) Şiirle İstishâd Ne Zaman Başladı ?

Şiirle İstishâd'ın sahabe devrinde başladığını söyleyebiliriz. İbnü'l-Azrak 'ın Kur'an'a dair sorduğu yüz soruya İbn Abbas'ın şiirle istishâd ederek cevap vermiş olması bunun açık dellidir¹⁷.

İşte daha sonra gelen müfessirler, bu geleneğe uyarak, Kur'an'ın garib ve müşkil kelimelerini, nahiv, sarf ve istikak ve edebî sanatlarla ilgili birçok meselesini şiirlerle istishâd ederek ızah etmeğe çalışmışlardır.

B- en-NESEFİ VE TEFSİRİ

Asıl ismi, Hâfızuddîn Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'dir. Tefsir alanında Zamahşeri ve Fahrüddîn er-Râzî gibi şahsiyetelerin de yetiştiği Mâveraunnehr bölgesinde yaşamıştır. Bu münbit bölge, Karahanlılar, Gazneliler, sonra da Büyük Selçuklular devrinde özellikle ilim sahasında gelişmiş; ancak Moğol istilâsıyla iktisadî, içtimai ve ilmi hayatını felce uğratmıştır. Nesefî işte bu dönemde yetişmiştir.

en-Nesefî, Özbekistan'daki Sogd ülkesinin Nesef şehrinde doğmuştur. Nesef, Buhâra- Belh yolu üzerindedir. en-Nesefî'nin doğum ve ölüm tarihleri de bilinmemektedir. Hicri VII. asırda yaşadığı tahmin edilmektedir. Kırman'daki " el-Kuthbiyye es-Sultaniyye " medresesinde müderrislik yaptığı, eserlerinden "Kenzu'd-Dekâik " ve " Kitâbu'l-Kâfi " nin de bizzat kendisi tarafından aynı medresede okutulduğu bilinmektedir.

¹⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. el-Bağdâdi, Abdu'l-Kadir, İbn Ömer, Hizanetu'l-Edeb, I, 3; Menâhîcu's-Sarfiyyin, I, 167-171; Çetin, Nihad M. Eski Arab şiiri, s. 5-25;

¹⁷ el-İtkân, II, 119-133; Selâm, Muhammed Zağlûl, Eseru'l-Kur'an fi Tatavvuri'n-Nakd'l-Arabî, Mısır, 1961 s. 32; Bintu's Şâti, Aîşe Abdurrahman, el-I'cazu'l-Beyâni li'l-Kur'an ve Mesâilî İbni'l-Ezrak, Kahire, 1984, s.289-305.

en-Nesefi, yüzlerce talebe yetiştirmiş, hemen her alanda pek çok eser kaleme almıştır. Yazdığı eserler, büyük bir ilgi görmüş ve asırlar boyu medreselerde okutulmuştur. Tefsiri en önemli eserlerinden birisidir. Bazıları da O'nu " Mezhebe müctehid'lerin sonuncusu olarak kabul etmişler, en-Nesefi'nin şerhlerine bile yeni şerhler, hâşiyeler ve muhtasarlar yapmışlardır. Bütün bunlar, O'nun fıkıh ilmindeki değerini de göstermektedir. Türk- İslâm dünyasında bir " Hanefi Fakihî " olarak da şöhret kazanmış, eserleri günümüze kadar ulaşmıştır.

"Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil" adlı tefsiri özellikle Hanefî mezhebi müntesipleri arasında ün kazanmıştır. Kıraât ve l'rab konularına ağırlık verilen bu tefsirde, kelâmî konuları da ihtivâ eden âyetlerin tefsirinde Ehl-i Sünnet'in görüşlerini açıklamaya ve delillendirmeye husufî bir özen gösterilmiştir. Eser, zaman zaman da kıssalar, darb-ı meseller ve güzel sözlerle süslenerek anlatımı güzelleştirilmiştir. Müfessir, zayıf gördüğü rivâyetleri " kile " lafzı ile nakletmiştir. Tefsirde, dirâyet metodu öncelik almakla beraber, onda rivâyet metodu da genişçe işlenmiştir. Nakillerde ve âyetlerde İbn Abbas'ın açıklamalarına çokça yer verilmiştir. Diğer müfessir, sahâbe, tabî ve etbâu't-tabîilerden nakiller yapılmıştır. Fakat en-Nesefî tefsirinin asıl kaynağı, Keşşâf tefsiridir. Şu kadar var ki Nesefî, Keşşâftan yaptığı nakillerde, ondaki itizâlî görüşleri ayıklamaya dikkat etmiştir.

Sonuç olarak en-Nesefî tefsiri, fıkıh, kıraât, kelâm, dil ve belâgat yönleriyle son derece câmî ve faydalıdır. Biz istîşhâd etmiş olduğumuz şîrler ve bunların kısaca değerlendirmesini yapacağız¹⁸.

C- MEDÂRİK' TE ŞİİRLE İSTİŞHÂD

Yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi, Nesefî çok yönlü bir alimdir.

¹⁸ Nesefî ve tefsiri hakkında geniş bilgi için Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, Ankara, 1988, II, 314-330; Çetiner, Bedreddin, Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî ve Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil Adlı Eseri (basılmamış doktora tezi). Erzurum, 1985.

Birçok ilime vukufiyeti vardır. Tefsiri incelenince bunu anlamak zor değildir.

İşte onun önemli yönlerinden birisi de Arap dili ve edebiyatına vukufiyetidir. Onun bu yönü tefsirine aksetmiştir. Bu sebeple Tefsiri dil ve belâğatla ilgili faydalı birçok hususu ihtiva etmektedir.

Nesefî, Tefsirinde âyetleri dil ve belâğat yönüyle de ele alıp açıklamaya çalışırken, sık sık Arap kelâmına ve şîrine müracaatta bulunur. bunu ya âyette mevcut bir kelimenin lugat manaasına veya bir gramer kuralını açıklamak ya da bir kısım edebî sanatları ve âyetle ilgili manaları ortaya koymak maksadıyla yapar. Ancak bu konuda, aşağıda yapacağımız açıklamalarda görüleceği üzere, büyük ölçüde Zemahşeri'nin etkisindedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Nesefî çok yönlü bir müfessirdir. Bu yönlerinden birisi de, Tefsiri incelenince Arap dili ve edebiyatı ile ilgili hususlara tefsirinde yer vermesidir.

a) Ayetlerdeki kelimelerin Lugavî Manalarının Açıklanması İçin Getirilen Şâhitler :

يا رب لا تسلمني حينها أبدا
يرحم الله عبدا قال " آمينا "

- Manası -

" Ey Rabbim ! Onun sevgisini, ebediyyen benden alma ".

" Âmin " diyen kula Allah rahmet etsin."

Bu şîr, Kays İbn Mu'az'a aittir. Babası ile birlikte hacca gittiği zaman, babası ona " Kâbe'nin örtülerine sarıl ve Leylâ'nın aşkından seni kurtarması için Allah'a dua et " demiş; o da tam aksine " Ey Allah'ım , ona olan sevgimi daha da artır " demiş. Bunun üzerine

babası onu dövmüş. O da ağlayarak, bir beyti bu olan şiiri okumuş¹⁹.

Nesefi, bu şiiri **امين** kelimesindeki " elif " in uzatarak (medd yaparak) **آمين** şeklinde okunduğuna şahid olarak getirmiştir. Medd yapmadan **امين** tarzında okunduğuna da aşağıdaki şiiri şahit göstermiştir²⁰.

تباعد منى فطحل ان سألته . أمين فزاد الله ما بيننا بعدا

Manası

" Eğer ondan bir şey istersem Futhul benden uzaklaşır. (Böyle yaptığı için) Allah aramızdaki uzaklığı artırsın, Amin ".

Bu şiirin Cubeyr İbnu'l-Adbat'a ait olduğu söylenmektedir²¹. Şiirin birinci mısramının **بباعد منى فطحل اذ دعوته** veya **لقيته** şeklinde varyantları da vardır²². Gerek İbn Kuteybe ve gerekse Zemahşeri **امين** kelimesi için aynı şiirleri şahit getirmişlerdir²³.

تمنى كتاب الله اول ليلة
و آخرها لا قى خماس المقادر

- Manası -

" Gecenin evvelinde Allah'ın kitabını okudu. Sonunda ise ölüm ile karşılaştı ".

Hassan İbn Sabit'e ait olduğu söylenen bu beyt²⁴, Nesefi

¹⁹ Hâşiyetu's-Şihâb, I, 148; Muhibbuddîn Efendi, Tenzilü'l-Âyât alâ Şevâhidü'l-Ebyât Şerhu Şevâhidü'l-Keşşâf, (Keşşâf tefsirinin zeylinde) IV, 547; el-Curcânî, es-Seyyid eş-Şerif, Hâşiyetu's-Şerif, (Keşşâf'ın hamışinde) I, 175.

²⁰ Medârik, I, 8.

²¹ Hâşiyetu's-Şihâb, I, 148.

²² Hâşiyetu's-Seyyid Şerif, (Keşşâf hamışinde) I, 75.

²³ Keşşâf, I, 75; İbn Kuteybe, Garibu'l-Kur'ân, s. 13.

tarafından " و منهم اميون لا يعلمون الكتاب الا امانى " Onlar içinde bir de ümmîler (okur- yazar olmayanlar) var ki, kitabı bilmezler, bütün bildikleri bir kısım kuruntulardır " âyetinde geçen امانى sözcüğünün lugat manası ile ilgili olarak şahit getirilir. Bu şiiri şahit getirerek verdiği mana yapmış olduğu üç tevcihten birisidir. Yaptığı son tevcihe göre âyette geçen امانى " okunan şeyler " anlamına gelmektedir. Tıpkı şiirdeki قرأ فى فى filinin " قرأ " okudu " anlamında ²⁵ kullanılması gibi. Buna göre âyetin manası "İndirilen Kitab'ın hakikatını bilmezler. Sadece papazlarından almış oldukları bir kısım şeyleri okurlar" olur²⁶.

İbnu'l-Cevzî ²⁷ ve Zemahşerî ²⁸ bu şiiri aynı âyet için istişhâd etmişlerdir.

سئمت تكاليف الحياة ومن يعيش
ثمانين حولاً لا أبالك بسأم

" Hayatın zorluklarından usandım. Doğrusu (benim gibi), seksen yıl yaşayan - Ey babası olmayacısa - bıkar ".

Zuheyr İbn Ebî Sulmâ ²⁹ ya ait olan bu beyti, Neseфі " ولا تستموا ان تكثروه صغيراً او كبيراً الى اجله " Az olsun, çok olsun, onu sûresine kadar, yazmaktan bıkmayın " âyetinde ³⁰ geçen " ولا تستموا " filinin " لا تملوا " bıkmayın " manasına geldiğince şahit getirmiştir. Çünkü şiirdeki سئمت " bıktım " ³¹ manasına gelmektedir. Zemahşerî'nin bu şiiri istişhâd etmediğini görüyoruz ³². Ma'ânî'l-Kur'an'larda da istişhâd edilmemiştir.

²⁴ Hâşiyetu's-Şihâb, II, 189.

²⁵ Lisânü'l-Arab, XV, 294.

²⁶ Medârik, I, 58.

²⁷ Zâdu'l-Mesîr, I, 442.

²⁸ Zâdu'l-Mesîr, I, 442.

²⁹ Şerhu Divânı Zuheyr İbn Ebî Sulmâ, Beyrut, 1968, s. 30.

³⁰ Bakara sûresi, âyet, 282.

³¹ Medârik, I, 140.

³² Bkz. Keşşâf, I, 403.

فوالله لو لا اليمين لم يكن الهوى
ولو لا الهوى ما هن للبين ألف

- Manası -

" Yemin ederim ki vuslat olmasaydı, aşk da olmazdı. Aşk olmasaydı aşık firakdan dolayı özlemezdi "

Bu şiir, Lisânu'l-Arab'da değişik bir varyantla Kays İbn Zerih'e isnâd edilmektedir. بين kelimesinin firak vuslat manalarına kullanıldığına dair istişhâd edilmektedir. Beyttteki birinci بين vuslat, ikincisi " firak " anlamındadır ³³.

Medârik'te, لقد تقطع بينكم " Andolsun ki aranızdaki bağlar parçalandı " âyetindeki بين kelimesinin vuslat manasına geldiğine delil olarak getirilmiştir ³⁴.

Bu şiirin diğer tefsirlerde istişhâd edildiğini tesbit edemedik.

قمتى كتاب الله اول ليلة
قمتى داود الزبور على رسل

- Manası -

" Gecenin evvelinde, tıpkı Davûd'un Zebûr'u ağır ağır okuyuşu gibi, Allah'ın Kitâb'ını okudu "

Bunun Hassân İbn Sabit'e ait olduğu söylenmektedir ³⁵. قمتى fiilinin قرأ manasına geldiğine istişhâd edilmektedir.

³³ Lisânu'l-Arab, XII, 62.

³⁴ En'âm sûresi, âyet, 94.

³⁵ el-İklil, III, 245.

Bu şiir, Medârik'te **إذا تمنى الذى الشيطان فى أمنيه** " Senden önce hiçbir Resûl ve Nebî göndermemiştir ki o (bir şey) okuduğu zaman, şeytan onun okuyuşu içerisine mutlaka (onu dünya ile meşgul edecek bir şey) atmasın " âyetinde ³⁶ geçen **تمنى** fiilinin **قرأ** manasına geldiğine dair delil getirilir ³⁷.

Bu şiiri, Ebû Ubeyde ³⁸, Zeccâc ³⁹, İbnu'l-Cevzî ⁴⁰ ve Zemahşerî ⁴¹ istişhâd etmişlerdir.

b) Gramer Kurallarını Tesbit İçin Getirdiği Şahitler

الى الملك القرم وابن الحمام
وليث الكتبية فى المزدحم

-Manası-

"Harp meydanında, ordunun kahramanı himmeti büyük o ulu padişah'a (iltica ederim)"

Bu şiir anonim, bir şiirdir. Söyleyeni belli değildir. Şiirde söz konusu edilen vasıflar bir şahsa atf olmasına rağmen, birbirine "vâv" ile atfedilmiştir. Arap kelâmında, sıfatların birbirine atfı sıkça görülen hususlardandır. Çünkü mefhumları farklıdır. Bu atf bazan "vâv" ile, bazanda diğer atf edatlarıyla olabilir⁴². Çünkü iki haberden birinin diğeri üzerine atfı caiz olduğu gibi, sıfatların da birbiri üzerine atfı caizdir. Buna göre, bu beyitte, **ابن** ile **ليث** , **ملك** , **ليث** ile **ابن** sözcüğünün sıfatı olduğu halde, **القرم** sözcüğü üzerine atfedilmiştir.

Nesefî, bu beyti **الذين يؤمنون بالغيب** " onlar ki gaybe

³⁶ Hacc sûresi, âyet, 52.

³⁷ Medârik, III, 107.

³⁸ Mecâzu'l-Kur'an, II, 54.

³⁹ Ma'âni'l-Kur'an, III, 435.

⁴⁰ Zâdu'l-Mesir, V, 442.

⁴¹ el-Keşşâf, III, 19.

⁴² el-Cürcânî, es-Seyyid Şerif, Hâşiyetü's-Seyyid eş-Şerif, (Keşşâfın hamişinde), I, 133.

inanırlar..." ayetine **والذين يؤمنون بما أنزل اليك** "ve sana indirilene inanırlar" ayetinin atfedilebileceğine dair, şahit getirmiştir. Buna göre, bir başka irab da **والذين يؤمنون بما أنزل اليك** cümlesi, **المتقين** kelimesinin sıfatı olan **بالغيب** **والذين يؤمنون** cümlesi üzerine atfedilebilmesidir. Bu durumda, **والذين يؤمنون بما أنزل اليك** "sana indirilene ve senden önce indirilenlere inananlar", muttekiler içerisinde mutalâa edilmiş olur. Yani burada, her iki mevsûl, aynı zatları ifade ettikleri halde, söz konusu edilen şiirdeki sıfatların birbiri üzerine atfedildiği gibi, birbirine vâv ile atfedilmiştir⁴³.

Nesefî, mezkûr şiiri, ayrıca Ahzab sûresinin 12. âyetini tefsir ederken de istişhâd etmiştir⁴⁴.

Bu şiir'i, Ferrâ⁴⁵, Taberî⁴⁶ ve Zemahşerî⁴⁷ istişhad etmişlerdir. Bu şiiri, tefsirde ilk defa istişhâd edenin el-Ferrâ olduğunu söyleyebiliriz.

كلوا في بعض بطنكم تعرفوا
فان زمانكم زمن خميص

-Manası-

"Az yiyin ki muhtaç olmayasınız. Çünkü zaman kıtlık zamandır".

Bu şiir, anonimdir, söyleyeni belli değildir. Araştırmalarımızda kime ait olduğunu tesbit edemedik. Şiirin bir başka varyatında, **تعرفوا** yerine **تعيشوا** vardır.

Şiirdeki **بطن** sözcüğü tekildir. Fakat çoğul manasında kullanılmıştır. Çünkü Arap dilinde iltibastan emin olduğunda,

⁴³ Medârik, I, 14.

⁴⁴ Medârik, III, 297.

⁴⁵ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'an, I, 105; II, 58, 268.

⁴⁶ Câmi'u'l-Beyân, XIII, 92.

⁴⁷ el-Keşşâf, I, 133.

müfred bir kelime, çoğul yerinde kullanılabilir. Bu şirde de iltibas yoktur. Yani söz konusu sözcüğün çoğul manası taşıyacağına herhangi bir mani yoktur. Bu sebeple çoğulu olan بطون yerine kullanılmıştır⁴⁸.

Nesefî bu şiri. "ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم" 49 ayetinde geçen سمع kelimesinin çoğul manasında kullanıldığına dair istişhâd etmiştir. Buna göre, tıpkı mezkûr şirdeki gibi, âyette iltibas bulunmadığından سمع kelimesi tekil olarak kullanılmıştır⁵⁰.

Nesefî, aynı şiri. "يولوكم الدبر وادبار" 51 ayetinde geçen الدبر kelimesinin, iltibas bulunmadığından çoğulu olan ادبار manasında kullanıldığına dair de şahit olarak kullanmıştır⁵². Burada şunu da düşünmek mümkündür. İzafet bazan cins için olabilir. Bu sebeple birinci âyette geçeni سمع kelimesi çoğul manası ifade edebilir. İkinci âyette ise, "elif-lâm" cins için olduğundan çoğul manasına gelebilir.

Bu şiri, tefsirde ilk olarak, Ferrâ (207-822) nın kullandığını söyleyebiliriz⁵³. Ayrıca Zeccâc (311/923)⁵⁴ Taberî (310/923)⁵⁵, İbnü'l-Cevzî⁵⁶, ve Zemahşerî⁵⁷ Nesefî'den önce, aynı maksatla şahit olarak kullanmışlardır.

ولو شئت ان ابكى دما ليكيتده
عليه ولكن ساحة الصبر اوسع

-Manası-

48 el-Keşşâf, I, 164.

49 Bakara sûresi, âyet, 17.

50 Medârik, I, 16.

51 Kamer sûresi, âyet, 45.

52 Medârik, IV, 206.

53 el-Ferrâ, Ma'âni'l-Kur'an, I, 307; II, 102.

54 ez-Zeccâc, Ma'âni'l-Kur'an, V, 93.

55 et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 361.

56 İbnü'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesir, I, 28.

57 el-Keşşâf, I, 164.

"Eğer kan ağlamak isteseydim, elbette ağlardım. Lakin sabır sahası daha geniştir."

Bu beyt; Ebû Ya'kûb İshâk İbn Hassân el-Huzeymî 58 nindir.

Nesefî, bu beyti "ولو شاء الله لذهب بسمعهم و ابصارهم" Allah dileseydi, elbette işitmelerini ve görmelerini alıp götürürdü" âyetini⁵⁹ tefsir ederken, istişhadda bulunmuştur :

"(Ayette geçen) شاء fillinin mefûlü hazfedilmiştir. Çünkü cevap cümlesi (gizli olan mefûlun) ne olduğunu göstermektedir ki (takdiri şöyledir) : ولو شاء الله ان يذهب بسمعهم و ابصارهم لذهب بهما Allah onların işitmelerini ve görmelerini alıp götürmeyi dileseydi, alıp götürürdü. (Arapça'da) شاء ve اراد fillerinin mef'ullerinde bu tip hazıflar, çokca olur. Hatta Araplar, (mezkûr fillerden sonra) hemen hemen mefûlü açıklamazlar.

Ancak ولو شئت şilri ve لو اردنا ان نتخذ لهما⁶⁰ âyetlerinde olduğu gibi, mefûl beklenmedik ilginç bir şey olursa, onu açıkca belirtirler⁶².

Bunu şöyle açıklayabiliriz : Arapça da اراد و شاء filleri şart manası ifade eden edatlardan sonra gelirlerse mef'ulleri hazfedilir. Bu, Arap gramerinde genel bir prensiptir. Çünkü şarta, cevap olan cümle hazfedilen mefûlun ne olduğunu göstermektedir. Dinleyici cevap cümlesi sayesinde gizli kabul edilen mefule kolayca intikal edebilmektedir. Arap gramerinde buna bir nevi "ızmâr alâ şeniteti't tefsir = iştigâl " denilir⁶³. Ancak durum her zaman böyle olmaz. İstisnâî durumlar da vardır. Her zaman cevap cümlesi, mezkûr fillerin

⁵⁸el-Huzeymî, Ebû Ya'kub İshâk İbn Hassân, Divân, Beyrut, 1971, s. 43; Hâşiyetu'ş-Şihâb, I, 409; Muhibuddin Efendi, Şevâhidü'l-Keşşâf, IV, 437.

⁵⁹Bakara sûresi, âyet, 20.

⁶⁰Enbiyâ sûresi, âyet, 17.

⁶¹Zümer sûresi, âyet, 4.

⁶²Medârik, I, 28.

⁶³el-Cürçânî, Abdu'l-Kâhir, Delâil, s. 126.

mahzuf mefullerini göstermeğe yeterli olmaz. Çünkü meful çok önemli beklenmedik ilginç bir şey olabilir. Açıkca zikredilmediği takdirde, yanlış anlamalara yol açabilir. Bu durumda mefulun zikredilmesi zarurîdir. Böylece yanlış anlamaların önüne geçilmiş ve dinleyicilerin kasedilenden başka bir şeye intikali önlenmiş ve dikkatleri çekilmiş olur. Tıpkı istişhâd edilen şiir ve âyetlerde olduğu gibi. Çünkü mezkûr şiirde ve âyetlerde mefuller açıkca zikredilmiştir. Halbuki **ولو شاء الله** ayetinde böyle bir şeye yani mefulun açıkca zikredilmesine ihtiyac yoktur⁶⁴.

Bu şiiri Nesefî'den önce, Abdu'l-Kâhir el-Cürânî (416/1025)⁶⁵ ve Zemahşerî şahit olarak kullanmışlardır⁶⁶.

فيها خطوط من سواد ريلق
كانه في الجلد توليع البهق

-Manası-

"(Yaban Öküzü) ndeki siyah beyaz çizgiler, sanki Bahak⁶⁷ hastahğının deride meydana getirdiği alacahlıklar gibidir".

Ru'betu'bnu'l-Accâc (145/762)'a ait olan⁶⁸ bu şiiri Nesefî tefsirinde bir kaç yerde istişhâd etmiştir. İstişhâd ettiği yerlerden birisi **قال انه يقول انها بقرة لا فارض ولا بكر عوان بين ذلك**

"Dedi ki : O diyor ki: O(inek) ne yaşlı, ne de körpe, ikisinin arasında bir inektir"⁶⁹ ayetinde geçen **بين ذلك** terkibidir.

بين atıfsız olarak tesniye veya çoğul kelimelere muzaf olur. Atıf edati olmadan tekil kelimeye muzaf olmaz. Kur'an'da bunlarla ilgili bir çok mişal vardır. Ancak tekil kelime Nefyin sıkakında bulunuyorsa,

⁶⁴ el-Cürcânî, a.g.e.,s. 126-127; Hâşiyetu's-Şihâb, I, 405.

⁶⁵ el-Cürcânî, Delâil, s.126.

⁶⁶ el-Keşşâf, I, 221.

⁶⁷ Bahak : Vücutta bir kısım beyazlıkların meydana gelmesine sebep olan hastalık. Bkz. Lisanu'l-Arab, X,29.

⁶⁸ Ru'be Ibnu'l-Accâc, Divân, Nşr. Wlian Ibnu'l-Verd, Leibzlg, 1903, s. 104.

⁶⁹ Bakara süresi, âyet, 68.

Meselâ; لا تفرق بين احد من رسلك gibi, o zaman kelimeye muzaf olabilir,

İşte Neseî, بين 'nin atıfsız olarak, tekil bir kelime (ذلك) ye izâfeti, kasdedilen mefhumu yani âyette zikredilen şeylere işaret etmiş olmasından ileri gelmiş olabileceğini belirterek şöyle demektedir :

"Bu gibi yerlerde bazan zamir ismi işaret yerine geçebilir. Nitekim Ebû Ubeyde (210/825), dedi ki: Ru'be'ye... فيها خطوط کانه de. Yok eğer ve سواد ve بلق kasdediyorsan کانهما de. (Ru'be) şöyle cevap verdi : کانهما kasdettim"⁷¹. Burada ebû Ubeyde, Rube'nin zamir yerine ism-i işaret kullandığını belirtmektedir.

Bu şiirin Medârik'te istişhâd edildiği diğer bir yer ise

وجعلنا فيها جنات من نخيل واعناب وفجرنا فيها من العيون لياكلوا من ثمره وما عملته ابيهم

"Orada hurma ve üzüm bahçeleri yarattık; içlerinden pınarlar fişkırttık. Ki Allah'ın ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler" âyetindeki⁷² ثمر kelimesinin muzaf olduğu müfred müzekker gaib zamiridir. Bu zamir, tıpkı şiirde olduğu gibi, ism-i işaret yerinde kullanılmıştır ve cümlelerin mefhumuna racidir⁷³.

Bu şiiri, Zemahşerî üç ayrı yerde⁷⁴ aynı maksatla istişhâd etmiştir. Bununla tefsirde ilk istişhâdda bulunan müfessirin Ebu Ubeyde⁷⁵ olduğunu söyleyebiliriz.

ولقد امر على اللثيم يسبني
فمضيت ثمة قلت ما يعنيني

Manası

⁷⁰ Bakara sûresi, âyet, 285.

⁷¹ Medârik, I, 54.

⁷² Yâsîn sûresi, âyet, 34,35.

⁷³ Bkz. Medârik, IV, 7.

⁷⁴ Bkz. el-Keşşâf, I, 287; II, 498; III, 320.

⁷⁵ Mecâzu'l-Kur'an, I, 43; II, 123.

"Andolsun bana söven o alçağa uğrayacağım.(Ona) gittim. Sonra dedim ki beni ilgilendirmez"

Bu şiir, Şemir İbn Ahmer el-Hanefî'ye aittir⁷⁶. Şiir, Arap gremerinde, harf-i tarif alan bir kelime, eğer belli bir şeyi ifade etmiyorsa nekre hükmündedir ve bu sebeple kendisinden sonra gelen cümle ona sıfat olur, genel prensibine şahit olarak getirilmektedir⁷⁷.

İşte Medârik'te de bu maksatla bir kaç yerde istişâh edilmiştir.

1- Nisâ sûresinin *الا المستضعفين من الرجال والنساء والولدان لا يستطيعون حيلة ولا يهتدون سبيلا* "Yalnız hiç bir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç" âyetinde⁷⁸ geçen *المستضعفين* ya *لا يستطيعون* veya *الرجال النساء وولدان* kelimelerinin sıfatı olduğuna dair istişâh edilir⁷⁹.

2- Yâsin sûresinin *وآية لهم الأرض الميتة احييناها* Hayat verdiğimiz ölü toprak onlar için bir âyettir" âyetinde⁸⁰ geçen *الميتة* ile *وآية لهم الليل نسلخ منه النهار* "Gündüzü soyup aldığımız gece de onlar için bir âyettir" âyetinde⁸¹ geçen *الليل* kelimesinin *احييناها* ve *نسلخ* fiilleri ile vasfedebileceğini; çünkü burada belirli bir yer ve belirli bir gece kastedilmediği, bu sebeple mezkûr kelimelerin nekre (belirsizlik) muamelesi gördüğüne dair istişâh edilmiştir⁸². Bu âyetlere mezkûr fiilleri isti'naf cümlesi yaparak mana vermek de mümkündür.

3- Cum'a sûresi'nin *ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل اسفارا* "Sonra onu taşımayanların durumu, Kitaplar taşıyan eşeğin durumu

⁷⁶ el-Esmâ'i, Abdü'l-Melik İbn Küreyb, el-Esmâ'iyât, Tah.: Ahmed Muhamed Şakir- Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mekke, 1964, s.126.

⁷⁷ İbn Akil, Bahauddin Abdullah, Şerhu İbn Akil, Kahire, 1965, II, 195-196.

⁷⁸ Nisâ sûresi, âyet, 98.

⁷⁹ Medârik, I, 246.

⁸⁰ Yâsin sûresi, âyet, 33.

⁸¹ Yâsin sûresi, âyet, 37.

⁸² Medârik, IV, 7-8.

gibidir⁸³ âyetinde geçen الحمار kelimesine sıfat olabileceğine dair istişhâd edilmiştir⁸⁴.

ez-Zemahşerî, bu beyti, tefsirin bir çok yerinde istişhâd etmiştir⁸⁵. ez-Zemahşerî'den önce el-Ahfeş, Ma'anî'l-Kur'an'ında istişhâd etmiştir⁸⁶. Belki de bu şîri tefsirde, ilk istişhâd eden Odur.

فمن يك امسى بالمدينة رحله
قانى وقيار بها لغريب

- Manası -

" Konağı Medine'de olanların (durumu iyidir. Ben onlara kıyas edilemem). Zira ben garibim, Kayyâr adlı atım da öyle "

Bu beyt, Dâbi İbnu'l-Hâris el-Burcumî'ye attır⁸⁷. Mubteda'nın haberinin mahzuf olduğuna dair istişhâd edilmektedir. Yani قيار و كذاك " Kayyâr da öyle."

N e s e f i . b u b e y t i

ان الذين آمنوا و الذين هادوا و الصابئون من آمن بالله و اليوم الآخر و عمل

صالحا " İnananlar, Yahudiler,

Sabîiler ve Hıristiyanlar (dan) Allah'a ve ahiret gününe inananlar..."

âyetinde⁸⁸ geçen الصابئون kelimesinin آمن cümlesinden önce

getirildiğine; bu şîrde olduğu gibi haberin hafzedildiğine dair şahit

getirmiştir⁸⁹. Buna göre âyetin manası, " " İnananlar, Yahudiler ve

Hristiyanlar (dan) Allah'a ve Ahiret gününe inanan ve iyi işler

yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Sabîiler de öyle.

⁸³ Cuma sûresi, âyet, 5.

⁸⁴ Medârik, IV, 255.

⁸⁵ Bkz. el-Keşşâf, I, 70, 557; IV, 103.

⁸⁶ el-Ahfeş, Ma'anî'l-Kur'an, I, 139.

⁸⁷ el- Esmâiyât, s. 184; İbn Kuteybe, eş-Şî'r ve's-Şu'arâ, s. 219; Lisânu'l-Arab, XI, 274.

⁸⁸ Mâide sûresi, âyet, 69.

⁸⁹ Medârik, I, 293.

Bu şiiri, aynı maksatla, mezkûr âyetle ilgili olarak Ferrâ⁹⁰, Ahfâş⁹¹, Ebû Ubeyde⁹², Zeccâc⁹³, Taberî⁹⁴ istişhâd etmişlerdir. Ancak Zemahşerî, yukarıdaki âyeti tefsir ederken, başka bir şiiri şahit getirmiştir⁹⁵. Mezkûr şiiri ise, tefsirinin çeşitli yerlerinde değişik maksatlarla ilgili istişhâd etmiştir⁹⁶.

اسمى؟ بنا أو احسنى لا ملومة
لدنيا ولا ملومة ان تقلت

- Manası -

" Bize ister iyilik yap, ister kötülük. (Bak tutumumuz değişecek mi ?
Ne yaparsan yap) seni kötülemezceğiz ".

Kuseyyir'a ait olan bu beyitte⁹⁷ geçen اسمى ve احسنى fiilleri emir sıgasıdır.

Nesefî bu şiiri " قل انفقوا طوعا او كرها لن يتقبل منكم " De ki: İster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin; sizden kabul edilmeyecektir " âyetine⁹⁸ şahit getirmektedir.

Tıpkı اسمى و احسنى " İster onlar için af dile, ister dileme (Allah onları affetmeyecektir "⁹⁹ âyetinde olduğu gibi. Çünkü burada geçen fiillerin sıgası emir olmakla birlikte, haber manasındır. Yani ان يغفر الله لهم استغفرت لهم ام لم تستغفر demektir¹⁰⁰.

Ferrâ 101, Ahfâş 102, İbn Kuteybe 103, Zeccâc 104, Taberî 105,

90 el-Ferrâ, Ma'âni'l-Kur'an, I, 311.

91 el- Ahfâş, Ma'âni'l-Kur'an, I, 82.

92 Ebû Ubeyde, Mecâzu'l-Kur'an, I, 172.

93 ez-Zeccâc, Ma'âni'l-Kur'an, II, 453.

94 Bkz.el-Keşşâf, I, 631.

95 Câmi'u'l-Beyân, X, 152.

96 Bkz. el-Keşşâf, II, 187.

97 Kuseyyiru Azze, Divan, Nşr. İhsan Abbâs, Beyrut, 1971, s. 101.

98 Tevbe sûresi, âyet, 53.

99 Tevbe sûresi, âyet, 80.

100 Medârik, II, 130.

İbnu'l-Cevzi bu beyti tefsirlerinde istişhâd etmişlerdir. Zamahşeri de aynı şiiri değişik maksatlara birkaç âyetle ilgili olarak istişhâd etmiştir ¹⁰⁶.

ذم المنازل بعد منزله اللوى
و العيش بعد اولئك الايام

" Güzel günler, güzel hayat Liva'da geçendir. Buradan başka yaşadığın yerleri ve yaşadığın günleri kötüle "

Bu beyt, Cerir ' e aittir ¹⁰⁷. Şiirdeki mahall-i şahid اولئك ism-i işaretinin gayr-i zevî'l-ukûl için kullanılmasıdır.

Nesefî bu beyti ان السمع و البصر و الفؤاد كل اولئك عنه مسؤولا "Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan (o yaptığın işten) sorumludur " âyetinde ¹⁰⁸ geçen اولئك ism-i işaretinin söz konusu edilen uzuvlara işaret ettiğine dair şahit getirmiştir ¹⁰⁹.

Bu şiir, Ahfeş ¹¹⁰, Zeccâc ¹¹¹, Taberi ¹¹² ve İbnü'l-Cevzi ¹¹³ tefsirlerinde aynı maksatla şahit olarak kullanmışlardır.

Zamahşeri de aynı maksatla mezkur âyetle ilgili olarak, istişhâd etmiştir ¹¹⁴.

101 el-Ferrâ, Ma'âni'l-Kur'an, I, 441.

102 el-Ahfeş, Ma'âni'l-Kur'an, I, 130ş II, 251.

103 İbn Kuteybe, Garibu'l-Kur'an, s. 190.

104 ez-Zeccâc, Ma'âni'l-Kur'an, III, 240.

105 Câmî'u'l-Beyân, II, 294.

106 Zâdu'l-Mesîr, III, 451.

107 Şerhu Divânı Cerir, Nşr. Muhammed İsmail'Abdullah es-Sâvi, Beyrut, 1951, s. 551.

108 İsrâ sûresi, âyet, 36.

109 Medârik, II, 314.

110 el-Ahfeş, a.g.e., I, 91; II, 389.

111 ez-Zeccâc, a.g.e., III, 240.

112 Câmî'u'l-Beyân, XV, 87.

113 Zâdu'l-Mesîr, V, 35.

114 el-Keşşâf, II, 449.

ان اباها و ابا اباها
قد بلغا في المجد غايتها

- Manası -

" Şüphesiz onun babası babasının babası yücelik bakımından zirveye ulaştılar ".

Bu şiir, Ebu'n-Necm el-İclî, Ru'betu'bnu'l-Accâc ve bazı Yemenliler'e nisbet edilmektedir ¹¹⁵. Gramerciler tarafından tesniye bir kelimenin, nasb ref ve cer durumlarında اباها kelimesinde olduğu gibi elif ile okunmasına dair şahit getirmektedirler. Buna göre şiirdeki birinci ابا kelimesi takdiren mensuptur.

Nesefî bu şiiri ان هذان لساحران " Bunlar iki büyücü başka bir şey değildir " âyetinde ¹¹⁶ geçen هذان kelimesinin Haris İbn Ka'b, Murâd ve Kinâne oğulları dilinde tesniyeler devamlı elifle olup عصا ve سحابة kelimeleri gibi nasbı ve cerri kabul etmediğine şahid getirmiştir. Çünkü bu âyetin ان هذان لساحران kıraatı vardır.

Yine aynı kıraata göre buradaki ان nin نعم = evet anlamında olduğuna dair de şu şiiri şahit getirmektedir ¹¹⁷ :

و يقطن شيب قد علا
ك و قد كبرت فقلت انه

- Manası -

(Kadınlar) derler ki " İhtiyarlanmışsın, saçın sakalın ağarmış. Ben de " evet " (öyle oldu) dedim ".

¹¹⁵ Şerhu İbn Akil, I, 51; ez-Zemelkânî, Kemaluddin Abdu'l-Vahid İbn Abd'l-Kerim, el-Burhânu'l-Kâşif an l'câzi'l-Kur'an, Tah. Hatice el-Hadisî- Ahmed Matlûb, Bağdat, 1974, s. 202.

¹¹⁶ Tâhâ sûresi, âyet, 63.

¹¹⁷ Medârik, III, 57-58.

Buna göre âyetin manası, "Evet şu ikisi sihirbazdırlar".

Bu şiir, Ubeydullah İbn Kays er-Rukeyyât'a aittir 118.

Nesefî elif- nûn maddesinin sonuna bitişen "ما"nın vakıf için olduğunu belirttikten sonra "مئان" mübteda, ساحران mahzûf mübtedanın haberi, lâm mahzûf mübtedaya dahil olmuştur. Bunun takdiri şöyledir : ان هذان لهما ساحران = Şu ikisi onlar sihirbazdırlar " .Lâm mübtedaya dahil olduğu gibi, bazen habere de dahil olabilir. Nitekim şair şöyle der :

خالى لات و من جرید خاله
بنل العلاه و یكرم الاخوانا

- Manası -

"Dayım sensin, dayısı Cerir olan şerefe nail olur ve dostlarına ıkrâm eder".

Burada verdiğimiz son iki şiiri Ma'âni'l-Kur'ân'da Zeccâc istişhâd etmiştir 119. İbnü'l-Cevzi sadece ikinci şiiri 120 şahit olarak kullanmıştır. Zemahşerî bu üç şiirden hiçbirini şahit olarak kullanmamıştır.

ارسلت فيها مصمبا ذا اقحام
طبا فقيها بذوات الابلام

- Manası -

"Bu konuda, çok güçlü, cesur ve atılgan, zor işleri başarmakta

118 Lisânu'l-Arab, XIII, 31.

119 ez-Zeccâc, Ma'âni'l-Kur'ân, III, 363.

120 Zâdu'l-Mesîr, V, 299.

maharetli ve müşkilleri halleden birisini görmedim ".

Nesefî, Ebu'l-Atâ es-Sindî'ye ait olan bu şiiri, ¹²¹ نارسنا " Onların içine kendilerinden bir elçi gönderdik " ¹²² فيهم رسلا منهم " Onların içine kendilerinden bir elçi gönderdik " 122 âyetinde geçen ارسل filinin في harf-i cerri ile de taaddî ettiğine dair istişhâd etmiştir ¹²³. Bu fiil الى harf-i cerri ile de taaddî eder. Kur'ân'da bunun mîsali çoktur ¹²⁴.

Bu şiiri, Zemahşerî'den başka istişhâd eden bir müfessire rastlayamadım ¹²⁵.

إذا قيل من رب المزالف والقرى
ورب الجهاد الجرد قبل خالد

- Manası -

" Şu memleketlerin ve şehirlerin sahibi kim ? ve şu mükemmel atların sahibi kim ? diye sorulduğunda, Halid cevabı verir "

Bu şiirin kime ait olduğuna ve Nesefî'den önce gelen müfessirlerin bunu istişhâd ettiklerine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Nesefî bu şiiri, Mu'minûn sûresinin 84,85,86,87, 88,89. âyetlerinde geçen من nin لى manasına geldiğine dair istişhâd etmiş ve şöyle demiştir : " 85. âyette geçen lafzatullah kurrâ'ın icmaı ile لله okunmuştur. Çünkü sual لى şeklindedir. 87 ve 89. âyetlerde geçen lafzatullahlar ise Basralılar dışında, kıraat imamı tarafından, âyetin manasına göre, aynı şekilde okunmuştur. Çünkü من رب هذا

¹²¹ el-Merzûkî, Muhammed Ulyân, Meşâhidü'l-İnsâf alâ Şevâhidü'l-Keşşâf (Keşşâf'ın hamîşinde), Kahire, 1987, III, 185.

¹²² Mu'minûn sûresi, âyet, 32.

¹²³ Medârik, III, 119.

¹²⁴ Bkz. Tâhâ sûresi, âyet, 134; Kasas sûresi, âyet, 47; En'am sûresi, âyet, 42; Mâide sûresi, âyet, 70.

¹²⁵ el-Keşşâf, III, 31.

dediğin zaman, bunun manası ان هنا = " bu kime ait " demektir. Bu soruya فالانا falâna " ait diye cevap verilir. Tıpkı şairin şu sözünde olduğu gibi"¹²⁶.

وقالوا خراسان أقصى ما يراد بنا
ثم القول فقد جئنا خراسانا

- Manası -

" Dediler ki; en son varacağımız yer, Horasandır. Sonra geri döneceğiz. (Eğer dedikleri doğru ise) İşte Horasan'a geldik (ne zaman döneceğiz)

Bu beyt, Abbâsî şairlerinden Abbâs İbnü'l-Ahnaf'a aittir ¹²⁷. Fâ-i fasiha ile ilgili istişhâd edilmektedir. " Fâ " nun başında bulunduğu cümle, kelâmın delalet ettiği mahzuf şartın cevabı olur: ان صح ما قالوا فقد جئنا خراسانا " Eğer dedikleri doğru ise işte Horasan'a geldik "

Nesefî, bunun " و كانوا يوما يورا فقد كذبكم بما تقولون " ve helakı hak eden bir topluluk oldular. İşte (tanrı) dedikleriniz de sizi yalanladılar. (Siz bunların tanrı olduğunu söylüyordunuz, bunlar bizi saptırdı diyordunuz. Oysa bunlar, bu sözlerinizi kabul etmiyorlar ? " âyetinde geçen فقد كذبكم cümlesinin başındaki " fâ " ya ve âyetteki iltifat sanatına istişhâd ederken şöyle demektedir : " Delil göstermek ve ilzam etmek üzere ansızın onların karşısına çıkmak; özellikle bunu iltifat sanatı ve " k.v.l." maddesinin hazfı de ilave edildiğinde parlak ve güzel bir ifade ortaya çıkmaktadır. Şu âyette bunun benzeridir :

يا اهل الكتاب قد جائكم رسولنا بين لكم على فترة من الرسل ان تقولوا ما جاءنا من بشير
ولا نذير فقد جاءكم بشير و نذير

" Ey kitab ehli, elçilerir arasının kesildiği, bir boşluk meydana

¹²⁶ Medârik, III, 126.

¹²⁷ el-Eğani, VIII, 375.

geldiği sırada, size elçimiz geldi, gerçekleri açıklıyor ki, (yarın kıyamette) " Biz bir müjdeci ve uyarıcı gelmedi " demeyesiniz. İşte müjdeleyici ve uyarıcı geldi " 128.

Şairin *لقد جئنا خراسانا*..... sözü de bunun bir başka şahididir¹²⁹.

Mâide sûresinin bu 19. âyetinin istişhâd edilmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu âyette de aynı durum vardır. Âyetteki *لقد جاءكم* cümlesi mahalli şahiddir. Yapılan ızaha göre cümlenin manası şöyle olabilir : *فقلنا لا تعظروا فقد جاءكم بشير و نذير* " Dedik ki mazeret göstermeyin, işte uyarıcı ve müjdeleyici geldi ".

Bu beyti, Zemahşeri iki ayrı yerde ayrı maksatla istişhâd etmiştir¹³⁰.

*متى تأتانا تلمم بنا فى ديارنا
تجد خطبا جزلا و نارا تأجيجا*

- Manası -

"Her ne zaman bize gelsen; yurdumuzda, bize misafir olsan yağın yağın odunlar, yanıp tutuşan büyük bir ateş görürsün"

Bu Ubeydullâh İbnu'l-Harr (68/687)'in şiiridir ¹³¹. Şart cümlesinden bedel olan cümle için istişhâd edilir. Şiirdeki *تلمم* fiili *تلمم* fiilinden bedeldir.

Medârik'te *و من يفعل ذلك يلق اثاما يضاعف له العذاب يوم القيامة* Kim bunları yaparsa günahının cezasını bulur, kıyamet günü onun için kat kat yapılır " âyetindeki *يضاعف* fiilinin *يلق* fiilinden bedel olduğuna

¹²⁸ Mâide sûresi, âyet, 19.

¹²⁹ Medârik, III, 161, 161.

¹³⁰ el-Keşşâf, III, 86, 227.

¹³¹ ez-Zemelkâni, el-Burhân, s. 277.

şahit olarak getirilirken şu açıklama yapılır :

بضائف . بلق dan bedeldir. Çünkü ikisi de aynı manadadır. Zira " azabın kat kat azap yapılması " demek, " günahların cezası ile karşılaşmak " demektir. Tıpkı منى منى şürinde olduğu gibi. بلق fiili sakın kılınmıştır. Çünkü بلقا anlamındadır. Öyle ise " İtyân " = İlimam (gelmek) demektir 132.

Bu şiiri, Ahfeş 133, Taberî 134, İbnu'l-Cevzî 135 aynı âyetle ilgili olarak istişhâd etmişlerdir. Zemahşerî ise, ayrı maksatla tefsirinin iki ayrı 136 yerinde şahit olarak kullanmıştır.

فتركته جزر السباع ينشئه
يقضمن حسن بنانه والمعصم

-Manası -

" (Korkak düşman topluluğunu perişan ve onu öldürerek, defnine bile musaade etmeden onu) vahşi hayvanlar için boğazlanıp, parçalanmış, bir et lokması gibi yaptım. (Bu hayvanlar) onun güzel parmaklarını ve (bileklerini) kemâli âfiyetle yiyecekler "

Bu şiir, Antere'nin Muallaka'sında mevcut olan bu şiiri, Neseî istişhâd ederken Antere'ye ait olduğunu belirtir. Şiiri احسب الناس ان demekle, hiç sınınamadan bırakılacaklarını mı sandılar ? " âyetinde 137 geçen ترك fiilinin صبر anlamında kullanıldığına dair istişhâd etmiştir 138. Yani âyette geçen ترك " ef'al-i kulûb " manasındadır. Buna göre, bu fiil iki mefûl alır. Ancak burada meçhul (edilgen)

132 Medârik, III, 175.

133 el-Ahfeş, Ma'ânî'l-Kur'an, II, 473.

134 Câmi'u'l-Beyân, XXV, 72.

135 Zâdu'l-Mesîr, VI, 105.

136 el-Keşşâf, I, 407; III, 101.

137 Ankebût sûresi, âyet, 2.

138 Medârik, III, 249.

olduğundan, mefûllerinden biri na'ibi fail olmuştur. Diğerisi ise ان يقرئها cümlesidir.

Şiirde de راد fiili, " ef'âl-ı kulûb " anlamında kullanılmıştır. İki mefûlü vardır. Birisi فتركته fiilin sonuna bitişen zamir, diğeri de جزاء التركيب التركيبidir. Şiir Zemahşeri tarafından iki ayrı yerde istişhâd edilmiştir ¹³⁹.

الا لى الذى يظن بك الظن
كان قد رأى وقد سمعا

- Manası -

" Keskin zekâhı insan, sanki seni görmüş ve işitmiş gibi tanıyandır".

Cahiliye devri şatrllerinden, Evs İbn Hacer'e aittir ¹⁴⁰. İsmi mevsul ile başlayan cümlelerin, kendisinden önce gelen isme sıfat olacağına şahit olarak getirilmektedir. Şiirdeki الذى يظن cümlesi الا لى nin sıfatıdır.

Nesefî, bu şiiri,

هدى و رحمة للمحسنين الذين يقيمون الصلوة و يؤتون الزكاة و هم بالآخرة
هم يوقنون

"(Bunlar) iyilik yapanlara; namazı kılanlara, zekâtı verenlere ve ahirete kesin olarak inananlara, yol gösterici ve rahmet olarak indirilmiştir " âyetleri ¹⁴¹ ile ilgili istişhâd etmiştir. للمحسنين kelimesine "iyilikler yapanlara" manasını verir ve "iyiliklerin" âyette söz konusu edilen, " namazı kılmak, zekâtı vermek, ahirete kesin olarak inanmak " olduğunu belirtir ¹⁴². Buna göre "muhsin", namazı kılan, zekâtı veren kimse demektir. Aynı maksatla Zemahşeri de bu şiiri istişhâd eder¹⁴³.

¹³⁹ el-Keşşâf, I, 201; III, 195.

¹⁴⁰ Evs İbn Hacer, Divan, Nşr. Muhammed Yusuf Necm, Beyrut, 1960, s. 53.

¹⁴¹ Lokman sûresi, âyet, 3-4.

¹⁴² Medârik, III, 278.

¹⁴³ el-Keşşâf, III, 229.